

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ДОВГИЙ Сергій Вікторович

УДК 242.7:316.37

**ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ
ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі соціальних відносин та громадянського суспільства в Національному інституті стратегічних досліджень.

Науковий керівник: доктор політичних наук

Барков Валерій Юрійович

Національний інститут стратегічних досліджень,
завідувач відділу соціальних відносин
та громадянського суспільства

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор

Гансова Емма Августівна,

Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова,
професор кафедри соціології

кандидат політичних наук

Петракова Євгенія Робертівна,

Одеська національна академія харчових
технологій, доцент кафедри політичної соціології і права

Захист відбудеться 23 листопада 2007 року о 16⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65 009, м. Одеса, вул.Піонерська, 2, ауд.513.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65 009, м. Одеса, вул.Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “22” жовтня 2007 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Єфтені Н.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Подальший розвиток демократії і становлення демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства в Україні потребують ретельного наукового аналізу сучасного стану та перспектив інституалізації політичної влади в Україні. Для сталого та динамічного розвитку України необхідне постійне інституційне оновлення політичної системи і, насамперед, реформування інститутів влади, що дозволило б подолати їхню розпорошеність, дублювання функцій і нестаток прозорості, а також привести їх у відповідність до ринкових умов. Це також сприятиме розширенню поля точок збігу владних інтересів з інтересами інститутів громадянського суспільства через розробку засобів профілактики та ефективного подолання суперечностей, які тут виникають.

Особливої уваги як у теоретичному, так і у практичному аспектах заслуговують особливості впливу посттоталітарної спадщини на розвиток владних інститутів, засоби досягнення балансу між легалізацією та легітимацією влади за допомогою оперативного вирішення посттоталітарних суперечностей. Теоретична та практична актуальність теми обумовлюється ще й тим, що визначення закономірностей поширення впливу інститутів громадянського суспільства на систему влади поглиблює прогностичний потенціал політології і допомагає знайти оптимум у відносинах структур влади, бізнесу та громадських організацій. Нарешті, особливого статусу у нинішніх конкретно-історичних умовах набуває визначення сучасних тенденцій розвитку партійного сегменту влади та суспільства як чинника демократичної інституалізації українського соціуму.

Реалізація подібних планів з використанням досвіду країн Європейського Союзу дозволить вирішити питання вдосконалення системи управління державою, забезпечення стабільності та ефективності влади та сприятиме здійсненню стратегічного реформування в Україні, забезпечить розвиток демократії у відповідності з міжнародними стандартами.

Про те, що процес інституалізації влади в Україні стає об'єктом копіткого науково-теоретичного аналізу свідчать роботи В.Андрущенка, О.Бабкіної, А.Гальчинського, Л.Губерського, О.Даніл'яна, Л.Кормич, В.Кременя, І.Кураса, Ю.Левенця, С.Наумкіної, Ф.Рудича, Ю.Шемшученка.

Неабияке значення мають дослідження, присвячені розкриттю окремих аспектів взаємодії владних та громадянських інститутів, підвищенню ролі останніх у коригуванні курсу інституційного владотворення. Серед таких доцільно виокремити роботи В.Баркова, Е.Гансової, А.Єрмоленка, Г.Зеленько, А.Карася, С.Кириченка, І.Кресіної, А.Кудряченка, В.Рєбкала, Т.Розової, А.Сіленко, М.Степика та ін.

Плідний внесок в аналіз феномену влади та процесу її інституалізації зробили зарубіжні вчені, наукова творчість яких припала на XX - XXI століття: П.Бурдьє, Ю.Габермас, Р.Даль, Р.Дарендорф, Т.Парсонс, Дж.Бінгем, Дж.Сарторі, О.Тофлер, М.Фуко, Ф.Фукуяма та ін.

Звідси випливає, що найбільші дослідницькі ніші можна спостерігати при виявленні особливого, а саме – специфіки інституційного владотворення у вітчизняних умовах та ступеня прийнятності елементів світового досвіду в умовах розвитку сучасної української політичної дійсності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є результатом наукових досліджень автора, здобутих у процесі виконання науково-дослідницької роботи в Національному інституті стратегічних досліджень в межах наукового проекту відділу соціальних відносин та громадянського суспільства за темою “Розвиток громадянського суспільства в Україні: проблеми та перспективи” (№ 0106U002634).

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі логіко-історичного дослідження особливостей інституалізації політичної влади в незалежній Україні виявити категоріальні засади аналізу цього процесу на теоретико-методологічному рівні, розкрити засоби вирішення суперечностей між державністю і громадськістю та окреслити інституціональні перспективи вдосконалення владних відносин.

Мета дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- на основі історичного екскурсу та вивчення сучасних концепцій влади вийти на виявлення її загальної природи і форм функціонування в сучасному суспільстві;
- виокремити канали впливу посттоталітарної спадщини на процес інституалізації політичної влади в Україні з одночасною селекцією притаманних цьому процесу суперечностей та визначенням засобів їхнього подолання;
- знайти важелі встановлення балансу між легалізацією та легітимацією політичної влади в транзитивних умовах та окреслити можливості їхнього застосування на сучасному етапі розвитку України;
- виявити динамічну комбінаторику елементів сучасної та традиційної влади на нинішньому етапі розвитку її взаємодії з суспільством і запропонувати заходи щодо мінімізації негативного ефекту останньої;
- встановити закономірності поширення впливу інститутів громадянського суспільства на систему політичної влади в процесі збільшення її демократизму та прозорості;
- проаналізувати специфіку взаємодії структур влади, бізнесу та громадянських організацій з точки зору їхнього взаємодоповнення, взаємовпливу та взаємостимулювання;
- розкрити роль партійного сегменту як чинника демократичної інституалізації політичної влади та українського суспільства, основи для єднання та співпраці владних та громадських структур.

Об'єктом дослідження є політична влада в процесі її інституційного формоутворення.

Предметом дослідження виступають особливості, суперечності, закономірності інституалізації політичної влади в Україні та засоби оптимізації цього процесу.

Методи дослідження. У вирішенні зазначених завдань дисертант спирався насамперед на принципи поєднання історичного і логічного рівнів пізнання, сходження від загальних передумов через аналіз їх конкретно-історичних особливостей до предметних висновків, єдності онтологічного, гносеологічного та аксіологічного аспектів аналізу, взаємодоповнення системного та структурного підходів до об'єкту дослідження. Безпосередньо при аналізі особливостей інституалізації політичної влади в Україні застосовувалися системний, порівняльний та структурно-функціональний методи. Важливе значення мали висновки, що містяться у новітніх дослідженнях українських політологів, соціологів і філософів, присвячених аналізу політичних проблем, так чи інакше пов'язаних з інститутами влади в Україні. Велику роль відіграли фундаментальні праці зарубіжних вчених (Німеччини, Франції, США) з проблем влади, демократії та прав людини.

Принципове значення для вирішення дослідницьких завдань мали науково-аналітичні розробки вчених Національного інституту стратегічних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в результатах комплексного аналізу особливостей інституалізації політичної влади в Україні, з урахуванням поєднання світового досвіду та національної специфіки, який дозволив уточнити визначення феномену влади, його природи та форм функціонування, а також виявити притаманні цьому процесу суперечності та засоби їхнього подолання у трансформаційному суспільстві. Наукова новизна конкретизується у наступному:

- встановлено, що процес інституалізації влади у якості головних напрямів має практичне вирішення питання про легальність і легітимність державної влади, про її юридичну обґрунтованість, з одного боку, і справедливість та підтримку більшістю населення - з іншого (право), впорядкування різновекторності соціальних інтересів через реалізацію концепції стримувань та противаг, за якої перевагу мають загальнонаціональні інтереси (соціальні відносини), дотримання загальнолюдських цінностей, які впливають з правила пріоритету справедливості перед владою (мораль), обґрунтування та популяризація цілей і методів здійснення влади з метою збереження та збільшення її внутрішньої та зовнішньополітичної репутації демократичними засобами (ідеологія);

- зафіксовані такі особливості інституалізації влади в Україні: збільшуються шанси країни на остаточне відречення від тоталітаризму, але й залишаються шанси на поворот до авторитаризму, запобігання чому потребує додаткових зусиль у створенні соціально-економічної бази державної незалежності; чи не найсуттєвішим елементом, що обумовлює темпи і якість трансформацій, є

відчуття власної периферійності. Перед майбутньою Україною окреслюються, щонайменше, три шляхи її руху – демократичне удосконалення дотепер діючого політичного ладу; набуття посттоталітарною системою рис формальної демократії, де остання зводиться до чергових виборів; або ж кримінальна анархізація економічної політики.

- обгрунтовані такі засоби вирішення протиріч посттоталітарної трансформації влади в Україні як усвідомлення тривалості та логічної послідовності інституалізації влади, визначення даного процесу як стратегічного курсу, урахування спадкоємності політичного процесу, дотримання моральних норм справедливості, взаємоповаги, солідарності і, нарешті, синхронізація розвитку легітимності та легальності влади;

- доведено, що взаємовідносини структур влади, бізнесу та громадських організацій вимагають подолання їх негативних тенденцій через розробку та впровадження “Закону про лобізм”, котрий забезпечить прозорість бізнесу, а також – включення правозахисників і представників громадських організацій в діалог між великим бізнесом і владою, що зробить зрозумілою поведінку бізнесу та влади для широких верств населення. Це знаменує перехід від “бюрократичної, керованої демократії” до демократії реальної;

- виявлено, що критеріями завершення переходу партій від особистісної форми функціонування до інституалізованої стануть наявність у внутрішньопартійному житті переваг інформації та ініціатив “знизу” над директивами центрального керівництва, наочність здатності партії до селекції, акумуляції та реалізації провідних соціальних інтересів своєї бази підтримки, ступінь збігу партійних інтересів та колективних, стратегічних цілей усього громадянського суспільства, а також становлення системи двоканального кадрового оновлення - із середовища владної еліти та з лав регіональних активістів та рядових членів партії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що його матеріали можуть використовуватись:

- при розробці та уточненні програмного забезпечення інституалізації політичної влади в Україні та науковому обгрунтуванні стратегії соціально-політичного розвитку;

- у законотворчому процесі і практиці підготовки організаційно-політичних рішень виконавчою владою, ствердженні та поширенні національної ідеології державництва;

- в удосконаленні методик соціально-політичного планування та прогнозування, політичних технологій, у тому числі виборчих;

- для розробки ключових категорій та принципів, що характеризують загальноцивілізаційні та національні аспекти процесу владотворчості;

- в освітянській та науково-педагогічній роботі, при розробці навчальних програм, методик та спецкурсів з “Історії правових та політичних вчень”, “Політології”, “Політичної філософії”, “Філософії та антропології права”.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертації були оприлюднені та обговорені на “круглому столі” “Відносини між державою і громадянським суспільством” (м. Київ, 2003 р.); науково-практичній конференції “Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління” (м. Київ, 2004 р.); “круглому столі” “Український соціум: соціально-політичні виміри” (м. Київ, 2004 р.); науково-практичній конференції “Філософія та сучасність” (м. Київ, 2006 р.) та на засіданнях відділу соціальних відносин та громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 3 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях та тезах 2 доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації обумовлена логікою дослідження. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, 12 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 190 сторінок, із них обсяг основного тексту – 171 сторінку, список використаних джерел включає 220 найменувань (19 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, сформульовано його мету і завдання, описану наукову новизну одержаних результатів та їх практичну значущість.

У **першому розділі** *"Категоріальні засади аналізу інституціалізації влади"* зроблений історичний екскурс щодо різноманітних підходів розуміння влади, розглянуті сучасні концепції влади, дане її визначення, а також проаналізовано феномен влади з точки зору виявлення її загальної природи та форм функціонування у сучасному суспільстві.

У **першому підрозділі** *"Історичний екскурс. Підходи до розуміння влади"* розглянуті основні концепції влади в історії розвитку світової соціально-філософської, правової та політологічної думки від найдавніших часів до сьогодення. Визначено, що влада з самого початку розвитку людської цивілізації відіграє подвійну роль, виступаючи для керуючих засобом ствердження або збагачення, а для підлеглих одночасно і як необхідний механізм їхнього захисту та управління суспільством, і як жорстока стороння для людини сила. Більшість трактувань влади, а також самих визначень даної категорії у ранній історії соціально-політичної думки пов'язує її функціональне значення в першу чергу з необхідним порядком і злагодою між людьми, оптимальним керуванням соціумом і доцільним регулюванням суспільних відносин. Усе це свідчить:

по-перше, про багаторівневність влади (передумова, процес і результат) та її здатність пронизувати усі сфери людської життєдіяльності, що ускладнює науково-теоретичне усвідомлення даного феномену;

по-друге, про соціально-економічно та культурно обумовлену різницю у її сприйнятті громадською думкою і з точки зору ретроспективи, і з точки зору поточної ситуації, і з точки зору перспективи політичних перетворень;

по-третє, про подвійність влади, котра відтворюється часом паралельними шляхами і виражається у її, неначебто, протилежних здібностях - і до мімікрії згідно з потребами критичної більшості населення, і до миттєвого перетворення на тоталітаризм з наступним підкоренням усього й усіх.

У **другому підрозділі** "*Сучасні концепції влади*" серед найвідоміших сучасних течій критично проаналізовані біхевіоризм, телеологізм, інструменталізм, структуралізм.

Визначено, що найбільш впливові європейські концепції сучасного розуміння влади – це концепції М.Фуко ("археологія та генеалогія влади") та Ю.Габермаса (у рамках його теорії "комунікативної дії"). Французький мислитель аналізує владу як "структуризацію" актуальних і потенційних дій головних політичних суб'єктів. За Габермасом, умовою можливості такої консолідації є стабілізація дії за допомогою цінностей і норм, що припускають порозуміння. Порівнюючи самі впливові, на нашу думку, для сучасного світоглядного розуміння влади концепції, можна дійти до висновку, що в розумінні влади як Фуко так і Габермасом єдність охоплює достатньо широке коло питань.

Класичній теорії властиві такі риси інтерпретації влади:

- на мікрорівні влада осмислюється як свідома дія суб'єкта, ціль якого - вплив на іншого;
- на макрорівні влада ототожнюється із системою державних інститутів, обумовлених законом;
- влада ототожнюється з репресивністю - негативними санкціями, спроможністю карати, обмежувати, забороняти.

Визначено, що сучасні концепції вже не тлумачать владу за класичною схемою як бінарну опозицію суб'єкта та об'єкта, що вони критикують розуміння влади як "грошей політики" (Т.Парсонс), тобто як символічного посередника, що циркулює в політичній системі аналогічно грошам у системі економічній. Для того щоб влада в суспільстві почала ефективно циркулювати, вона потребує додаткового базису – легітимації. Критика Ю.Габермасом розуміння влади як "грошей політики" має величезне значення для подолання наївно-позитивістського уявлення про владу.

Підкреслено, що в сучасних концепціях влади, ми спостерігаємо тенденцію дослідження схованих механізмів влади. Доведено, що критика ідеї автономного суб'єкта, новоєвропейської

раціональності, а також базових установок модерної теорії влади є загальними для сучасного розуміння влади.

У **третьому підрозділі** *“Визначення влади”* здійснено компаративний аналіз існуючих у науковій літературі визначень влади. Підкреслено, що в пошуках визначення влади, автори перебувають у процесі реалізації свого творчого права фіксувати одну сторону, одну конкретно-історичну обставину або збіг обставин у поточний момент, одне зрушення або одну дію влади.

З’ясовано, що для аналізу влади суспільствознавчому сегменту наукової спільноти доцільно узгодити й обрати одне приблизне визначення, яке можна назвати стрижневим, глибинним, структуро- або системотворчим, спираючись на яке можна було б зводити в єдину конфігурацію усі сторони функціонування влади. Таким вихідним могло б стати визначення влади як регуляторної зовнішньо-внутрішньої функції будь-якої формальної або неформальної людської групи і суспільства в цілому. Адже суспільство породжує певні загальні функції, без яких не може обійтися. Функціонально уповноважені на здійснення цих ролей люди створюють нове середовище. Водночас, вони набувають особливих інтересів також і на протигагу тим, хто їх уповноважив, бо вони стають відносно самостійними стосовно своєї “електоральної бази”. Складність розуміння влади як регулятора сукупної діяльності людей складається в необхідності урахування при аналізі її функціонування в сучасному суспільстві різноманітних і найчастіше різноспрямованих засобів її політичної дії.

З урахуванням дослідження особливостей функціонування влади в сучасному суспільстві, дано авторське визначення влади. Згідно з ним, влада – це суб’єкт-об’єктні відносини вольових якостей людей, де посередником виступають обіцянки (запевнення), примус або вплив авторитету, закріплені у певних документах державного та міждержавного значення.

У **четвертому підрозділі** *“Аналіз феномену влади, виявлення її загальної природи і форм функціонування в сучасному суспільстві”* зазначено, що результати виокремлення категоріальних засад аналізу інституалізації влади цілком здатні виступити духовно-практичним стимулом їхнього перетворення з плюралістичної теорії на позитивну практику, оновити складові поняття та уявлення про самий феномен влади і, зрештою, відповісти на поточні та перспективні питання сучасного політичного процесу. Підкреслено, що формування в ході еволюції нових видів діяльності людини в результаті створює цілу систему носіїв влади, серед яких особистість стає вторинною у порівнянні з владними інститутами.

Зазначено, що "влада" у широкому розумінні містить у собі додержавну, державну і навіть позадержавну форми владної організації і соціального спілкування людей. Тому генеза влади як механізму, що регулює відносини у межах певного соціуму, є ключем до аналізу інституалізації

владних відносин. Соціальне спілкування людей піддається відчуженню через відносини панування і підпорядкування, котрі живлять адміністративні інститути примусу й насильства.

Доведено, що процес політичної інституалізації влади у якості головних напрямів свого розвитку виявив такі: економічний, правовий, соціальний, моральний, ідеологічний.

У **другому розділі** *"Конкретно-історичні умови та посттоталітарні протиріччя інституалізації влади незалежної України"* унаочнено негативні наслідки впливу посттоталітарної спадщини на формування владних інститутів сучасної України. Показаний взаємозв'язок легалізації та легітимації влади у процесі посттоталітарних трансформацій. Виокремлено посттоталітарні протиріччя та вказані засоби їх подолання. Доведено, що елементи традиційної влади виступають гальмуючими чинниками інституалізації демократичної форми правління.

У **першому підрозділі** *"Посттоталітарна спадщина у розвитку України"* констатується, що, оскільки Україна тривалий час входила у сталінську тоталітарну систему, то для неї й дотепер безперечно актуальним залишається аналіз тоталітаризму та посттоталітаризму як з теоретичної, так і з практично-прикладної точки зору.

У трансформаційному розвитку посттоталітарної України можна виділити три основних періоди. Перший - поступове ослаблення дії тоталітарних традицій у свідомості та бутті людей через ствердження демократичних принципів взаємодії влади та громадянського суспільства. Другий - досягнення кульмінаційного пункту незворотності процесів демократизації, коли накопичується критична маса нових рис суспільно-політичного розвитку, що перешкоджає поверненню у тоталітарне минуле не лише у дійсності, але й у свідомості переважної більшості громадян. Врешті-решт, третій - остаточне позбавлення суспільства останніх, залишкових тоталітарних рис та перехід на шлях розгорнутого демократичного розвитку. Критерієм знаходження суспільства в тому чи іншому періоді є рівень розвитку демократичних інститутів громадянського суспільства, реалізації прав і свобод громадян та їх політичної активності.

У **другому підрозділі** *"Легалізація та легітимація влади в процесі посттоталітарних трансформацій"* показано, що проблема легітимності влади виступає як проблема поступального розширення участі суспільства в управлінні державою. Ігнорування цієї проблеми служить джерелом зворотного процесу у вигляді делегітимації влади.

Легітимація державної влади завжди пов'язана з узгодженням інтересів різноманітних соціальних груп населення. Тому легітимація влади пов'язана не зі схваленням її усім суспільством, а з практичною ухвалою справедливості дій влади суспільною більшістю при повазі та захисті прав меншості, забезпечуючи належний рівень владного авторитету.

Процес політичного реформування, започаткований в Україні, покликаний привести до поєднання ідеологічної легітимності (ідеї, принципи і цінності влади), інституційної або легальної

(загальне розуміння норм і законів, довіра громадян до певного набору владних структур), особистої (авторитет лідерів від влади) і, нарешті, традиційної (історичні цінності, засвоєні масами).

У **третьому підрозділі** *“Посттоталітарні протиріччя та засоби їхнього подолання”* доведено, що одним з головних засобів подолання посттоталітарних протиріч розвитку України виступає пошук та впровадження нових варіантів консолідації українського політикуму у його взаємодії з суспільством. Основою такої консолідації можуть бути:

- укладання своєрідної угоди між основними політичними силами з метою виокремлення відповідального кола людей, розподілу державно-адміністративних зв'язків та ресурсів пропорційно впливовості кожної з них та введення політичної конкуренції у цивілізоване русло за допомогою певного морального кодексу;

- нормативне закріплення інституційних засад політичного спілкування, що охоплювало б не тільки центр, але праві й ліві частини спектру українського політикуму, і зводило б їх інтереси до суспільно корисного балансу. Це не виключатиме природну політичну боротьбу відповідних сил за лідерство, але зосереджуватиме її на інтересах суспільства і надаватиме конструктивний характер згідно з прозорими, демократичними принципами;

- ствердження у прийнятному для всіх політичних сил та суспільства в цілому вигляді парламентсько-президентської форми правління, за якої принципово неможлива як монополізація влади якимось одним лідером, так і його повне відсторонення від можливості участі в конкуренції за неї. Як наслідок, головним у політичному житті мають стати не занадто широкі президентські повноваження, що потенційно містять небезпеку авторитаризму, а партійно-виборча боротьба або співробітництво задля перемоги на парламентських виборах.

У **четвертому підрозділі** *“Елементи традиційної влади як гальма її інституалізації”* показано, що адаптивно-посттоталітарні трансформації як еволюційний засіб суспільного розвитку передбачають плавність, поступовість суспільних змін. У той же час, вони мусять відбуватися достатньо енергійно під егідою якоїсь конкретно-історичної особи або політичної сили, щоб уникнути повернення навіть до деяких незначних елементів владної конструкції минулого, що породжує нові ідейно-політичні утопії та ілюзії.

У **третьому розділі** *“Інституціональна перспектива влади в Україні”* розкриті закономірності поширення впливу інститутів громадянського суспільства на систему влади, показана специфіка взаємодії у трикутнику “влада – бізнес – громадські організації”, виділена роль партійної системи як чинника демократичного поступу українського суспільства. Окремо звертається увага на можливості розкриття демократичного потенціалу за допомогою сучасних комунікативних технологій.

У першому підрозділі *“Закономірності поширення впливу інститутів громадянського суспільства на систему влади”* доведено, що самостійність системи влади є відносною і обмеженою зворотнім впливом на неї економічної, культурної та соціальної сфер, де діють різноманітні спільноти людей, привносячи у політичне життя як елементи організованості та легітимності, так і завдання з вирішення певних протиріч. З одного боку, влада покликана регулювати поведінку соціальних спільнот та індивідів як складових громадянського суспільства, але з іншого - вона знаходиться під їхнім активним зворотнім впливом і вимушена постійно вдосконалювати свої інститути згідно з цим впливом та вимогами часу.

Тому провідними принципами становлення демократичної, соціальної, правової держави і її взаємовідносин з громадянським суспільством мають бути:

- максимальний захист законодавством прав і свобод людини як безумовний пріоритет державної політики в усіх її вимірах;
- конкретно-практичне розрізнення природних прав людини та громадянина і закону, що унормовує взаємну відповідальність громадян та держави;
- беззаперечна, практично забезпечена рівність усіх юридичних та фізичних осіб перед законом;
- регламентація повноважень держави на основі розподілу влади при конституційно-правовому контролі з боку інститутів громадянського суспільства;
- налагодження демократичного механізму демонополізації влади, що виключає можливість її зосередження в руках однієї особи (чи групи осіб);
- дотримання демократичних вимог при розробці, прийнятті та застосуванні законів із оберненим правовим закріпленням у законах принципів та механізмів демократії, притаманних розвинутому громадянському суспільству.

У другому підрозділі *“Специфіка взаємодії структур влади, бізнесу та громадських організацій”* аргументовано стверджується, що для подолання негативних тенденцій всередині трикутника *“влада – бізнес – громадські організації”* необхідні, з одного боку, розробка та впровадження *“Закону про лобізм”*, котрий забезпечить транспарентність бізнесу для влади, а з іншого – включення правозахисників і представників громадських організацій в діалог між великим бізнесом і владою, що зробить зрозумілою поведінку бізнесу та влади для широких верств населення. Це стимулюватиме усвідомлення усіма сторонами необхідності легітимації своїх взаємовідносин через отримання підтримки і довіри переважної більшості членів громадянського суспільства та його інститутів.

У третьому підрозділі *“Партійний сегмент як чинник демократичної інституалізації українського суспільства”* доведено, що тимчасово–кон’юнктурне партійне блокування виявилось тенденцією розвитку українського політикуму, котра підкреслює програмно-ідеологічну, кадрову

та фінансову неспроможність кожної партії, яка входить у той чи інший блок. Для того, щоб подолати цю тенденцію необхідно створити стабільну і довгострокову політико-правову основу, впровадити систему відповідальності блоків перед виборцями на весь час роботи парламенту, розробити і застосовувати санкції за достроковий розпад блоків, зокрема фінансового характеру (позбавлення державних субсидій).

У **четвертому підрозділі** *“Демократичний потенціал влади у новітніх комунікативних технологіях”* розкрито яким чином інтенсифікація використання гуманітарних технологій впливу, активна участь у глобальній боротьбі ініціатив сприятимуть переходу до зрілого демократичного суспільства, яке відповідатиме викликам майбутнього. Саме інтенсифікація залучення інтелекту в гуманітарні технології впливу означає активну участь у глобальній боротьбі ініціатив, у послідовному подоланні окупації культурного простору України чужими думками, змістами, символами та технологіями. Коли на політичному полі нашої держави виникне звичка влаштовувати свою політику за допомогою інтелектуальної боротьби, широко використовуючи гуманітарні технології впливу, тоді ми одержимо досить зріле демократичне суспільство, яке відповідатиме на виклики майбутнього у досягненні власної перспективи.

ВИСНОВКИ

1. При розгляді категоріальних засад аналізу феномену влади виявилось, що її аморфність, багаторівневність (передумова, процес і результат), а також здатність пронизувати усі сфери людської життєдіяльності ускладнює науково-теоретичне усвідомлення даного феномену.

2. Вихідним могло б стати визначення влади у якості регуляторної рівновекторної як зовнішньої, так і внутрішньої функції будь-якої формальної або неформальної людської групи і суспільства в цілому. Адже суспільство породжує певні загальні функції без яких не може обійтися. Функціонально уповноважені на здійснення цих ролей люди створюють нове середовище. Вони набувають особливих інтересів на протигагу тим, хто їх уповноважив, бо стають відносно самостійними стосовно своєї електоральної бази. Отже, влада – це суб’єкт - об’єктні відносини вольових якостей людей, де посередником виступають обіцянки (запевняння), примус або вплив авторитету, закріплені у певних документах державного та міждержавного значення.

3. Процес інституалізації політичної влади у якості головних напрямів має:

- в економічному вимірі – досягнення сталості виробничих відносин та їхнього захисту від бюрократичної сваволі за рахунок демократизму у визначенні форм власності і засобів розподілу продукту єднання будь-якої форми власності з найманою робочою силою;

- у правовому розумінні – практичне вирішення питання про легальність і легітимність державної влади, тобто про її юридичну обґрунтованість, з одного боку, і справедливість, визнання та її підтримку більшістю населення - з іншого;

- у соціальному відношенні - впорядкування різновекторності соціальних інтересів через реалізацію концепції стримувань та противаг, за якої перевагу мають загальнонаціональні інтереси та інтереси маси соціально незахищених верств народу як складової частини джерела влади;

- з моральної точки зору – дотримання загальнолюдських цінностей міжособистісного та міжсоціального спілкування, які випливають з правила першочерговості справедливості перед владою, що відвертає від суспільства стикання з феноменом асоціальності та аморальності;

- в ідеологічній сфері - обґрунтування та популяризація цілей і методів здійснення влади з метою збереження та збільшення її внутрішньої та зовнішньополітичної репутації демократичними засобами.

4. Серед особливостей дії тоталітарної спадщини України на процес інституалізації політичної влади виокремлюються такі:

а) переважає можливість остаточного відречення від тоталітарного минулого, але й залишаються шанси повороту до авторитаризму, що потребує додаткових зусиль у створенні не лише політичної, але й достатньої соціально-економічної бази державної незалежності. Доти, доки національна ідея не отримає надійного соціально-економічного підґрунтя її вплив не стане вирішальним;

б) серед тоталітарно-історичної спадщини України чи не найсуттєвішим елементом, що обумовлює темпи і якість трансформацій у бутті та свідомості українських громадян, є такий залишковий елемент, як відчуття напівколоніальної периферійності або архетипічної необхідності підпорядковуватись колишньому центру на Сході або пошуки нового центру підпорядкування на Заході.

в) можна окреслити, щонайменше, три сценарії розвитку України у майбутньому. Це – демократичне удосконалення дотепер діючого політичного ладу; набуття посттоталітарною системою рис “делегативної”, тобто формальної демократії, де остання зводиться до чергових виборів; кримінальна анархізація економічної політики.

5. Вирішення протиріч посттоталітарної трансформації влади в Україні передбачає: усвідомлення тривалості, поетапності та системності даного процесу, його визначення як стратегічного курсу; урахування наслідків тоталітаризму; підвищення рівня легітимності влади.

6. Одним з головних інституційних засобів подолання посттоталітарних протиріч у розвитку України виступає консолідація українського політикуму у його взаємодії з суспільством, яка передбачає:

- укладання своєрідної угоди між основними політичними силами з метою розподілу державно-адміністративних зв'язків та ресурсів пропорційної впливовості кожної з них та введення політичної конкуренції у цивілізоване русло за допомогою певного морального кодексу;

- нормативне закріплення інституційних засад політичного спілкування. Це не виключатиме природну політичну боротьбу за лідерство, але зосереджуватиме її на інтересах суспільства і надаватиме конструктивний характер згідно з прозорими, демократичними принципами;

- ствердження більш прийнятної для всіх парламентсько-президентської форми правління, за якої принципово неможлива монополізація влади якимось одним лідером.

7. Головними напрямками розвитку сучасних інститутів влади є:

- оптимізація усього комплексу суспільних відносин за рахунок постійного оновлення нормативно-правової бази, формування життєво важливих для суспільства на даному етапі цілей та визначення засобів їх досягнення, розробка політичних та соціально-економічних проектів, здатних відчутно підвищити рівень життя економічно активних поколінь та реально гарантувати майбутнє соціально незахищеним верствам населення;

- культивування сталого розвитку економічних структур різних форм власності за рахунок їхнього надійного правового закріплення, створення єдиного економічного простору, проведення ефективної податкової та митної політики, регулювання фінансово-банкової системи, формування привабливого інвестиційного клімату;

- консолідація усього суспільства на основі спільних соціальних та культурно-історичних цінностей і традицій незалежно від соціального статусу, національної або релігійної приналежності громадян та захист їхніх конституційних прав і свобод.

8. Аналіз взаємовідносин структур влади, бізнесу та громадських організацій приводить до висновку, що для подолання їх негативних тенденцій необхідні, з одного боку, розробка та впровадження “Закону про лобізм”, котрий забезпечить прозорість бізнесу для влади, а з іншого – включення правозахисників і представників громадських організацій в діалог між великим бізнесом і владою, що зробить зрозумілою поведінку бізнесу та влади для широких верств населення.

9. Політична ситуація, що склалася в Україні, показала, що лише декілька партій здатні реально боротися за владу. Кон'юнктурне партійне блокування виявилось тенденцією розвитку українського політикуму, котра підкреслює програмно-ідеологічну, кадрову та фінансову несамодостатність кожної партії, що входить у той чи інший блок. Для того, щоб подолати цю тенденцію необхідно створити стабільну і довгострокову політико-правову основу, впровадити систему відповідальності блоків перед виборцями на весь час роботи парламенту, розробити і застосовувати санкції за достроковий розпад блоків, зокрема фінансового характеру (позбавлення державних субсидій).

**СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Довгий С.В. Деякі суперечності трансформації влади в Україні: норми та реальність // Політологічний вісник. Збірник наук. праць. - №15. – К.: Знання України, 2003. – С.228-236.
2. Довгий С.В. Про категоріальні засади аналізу інституалізації влади // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – №19. – Одеса: “Юридична література”, 2004. – С.172-180.
3. Довгий С.В. Специфіка взаємодії структур влади, бізнесу та громадських організацій // Політологічний вісник. Зб.наук.праць. – К.: Знання України, 2006 – Вип. 21. – С.141-147.
4. Довгий С.В. Оптимізація розподілу соціальної відповідальності між державою і суспільством // Відносини між державою і громадянським суспільством: Матеріали “круглого столу” за міжнар. участю, Київ, 19 листопада 2003 р. – К.: НІСД, 2003. – С.104-106.
5. Довгий С.В. Елементи традиційної влади як гальма її інституалізації // Український соціум: соціально-політичні виміри: Матеріали “круглого столу” від 28 грудня 2004 р. / За заг. ред. Крисаченка В.С. – К.: Знання України, 2005. – С. 146 – 148.

АНОТАЦІЯ

Довгий С.В. Особливості інституалізації політичної влади в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007.

У дисертації досліджується комплекс проблем пов’язаних із особливостями інституалізації політичної влади в Україні. Показано як загальні тенденції даного процесу поєднуються з національною специфікою. На основі використання провідних ідей світової соціально-філософської, політичної та правової думки розглянуті категоріальні засади аналізу політичної влади. Визначено поняття влади.

У роботі показані конкретно-історичні умови та посттоталітарні протиріччя інституалізації влади в Україні періоду незалежності. Виявлені закономірності впливу інститутів громадянського суспільства на систему влади та показана її інституціональна перспектива в Україні.

Ключові слова: політична влада, демократія, тоталітаризм, інституалізація влади, трансформація суспільства, посттоталітарні протиріччя, громадянське суспільство, політичні партії, громадські організації.

АННОТАЦИЯ

Довгий С.В. Особенности институализации политической власти в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2007.

В диссертации исследуется комплекс проблем связанных с особенностями институализации политической власти в Украине. Показано как всеобщие тенденции данного процесса сочетаются с национальной спецификой.

На основе использования наиболее значительных идей, как из истории, так и из современности мировой социально-философской, политической и правовой мысли рассмотрены категориальные основания анализа политической власти. Особое внимание при этом, в частности, уделено взглядам М. Фуко и Ю. Хабермаса. Исходя из компаративистского анализа, существующих в научной литературе определений, автор дает собственное определение власти как субъект-объектных отношений волевых качеств людей (именно качеств, от которых человек становится производной, а не первичной субстанцией или их носителем), где посредником выступают обещания (заверения), принуждение или влияние авторитета, закрепленные в определенных документах государственного и межгосударственного значения.

В работе показаны конкретно-исторические условия и посттоталитарные противоречия институализации демократической власти в Украине периода независимости. Автор подчеркивает тормозящую роль в этом процессе тоталитарного наследия и элементов традиционной власти, а также, тех новых вызовов, которые возникают в ходе трансформации общества.

Непременным фактором необратимости демократических преобразований выступают институты гражданского общества. Процесс институализации политической власти в стране предполагает оптимизацию конструктивного взаимодействия между органами государственной власти и институтами гражданского общества при усилении контрольных функций последних. Раскрыто, в частности, значение в осуществлении политического участия граждан общественных организаций и политических партий. Анализируются противоречия и проблемы в треугольнике “власть – бизнес – общественные организации”. Указаны основные изъяны и недостатки функционирования партийной системы в Украине и предложены конкретные пути ее совершенствования. Особое внимание уделено возможностям использования современных коммуникационных технологий для институализации власти и демократизации общества.

Ключевые слова: политическая власть, демократия, тоталитаризм, институализация власти, трансформация общества, посттоталитарные противоречия, гражданское общество, политические партии, общественные организации.

SUMMARY

Dovgiy S.V. The peculiarities of the political power institutionalization in Ukraine. – The manuscript.

The thesis on gaining of an academic degree of the Candidate of political sciences by the speciality 23.00.02 – the political institutions and process.- Odessa National Law Academia. – Odessa, 2007.

The complex of problems concerned with peculiarities of the political power institutionalization in Ukraine is investigated in thesis. It is illustrated how the general tendencies of above-mentioned process combining with the national specificity. The categorical basis of the political power analysis has been considered on the ground of leading ideas of the world social-philosophical, political and legal thought. The power definition is also shown.

The specific historical conditions as well as post totalitarian antagonisms of power institutionalization in independent Ukraine are shown in this work. The influence regularity of the institutions of the civil society on the system of power is discovered as well as the institutional prospect in Ukraine has been shown.

Key words: political power, democracy, totalitarianism, power institutionalization, society transformation, post totalitarian antagonisms, civil society, political parties, civil organizations.